

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه تربیت مدرس

تحلیل محتوای «قدرت نرم» در قرآن کریم

تألیف:

دکتر محمد عترت دوست

استادیار گروه الهیات و معارف اسلامی

دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران

سرشناسه	: عترت دوست، محمد، ۱۳۶۱-
عنوان و نام پدیدآور	: تحلیل محتوای قدرت نرم در «قرآن کریم»/تالیف محمد عترت دوست.
مشخصات نشر	: تهران: دانشگاه تربیت دبیر شهید رجایی، ۱۴۰۲.
مشخصات ظاهری	: [ز.]. ۲۲۴ ص.
شابک	: ۹۷۸-۶۲۲-۶۵۸۹-۶۱-۱
وضعیت فهرست نویسی	: فیپا
یادداشت	: واژه نامه.
یادداشت	: کتابنامه: ص. [۲۰۹] - ۲۱۶.
یادداشت	: نمایه.
موضوع	: جنگ نرم -- جنبه های قرآنی Soft war -- Qur'anic teaching* جنگ نرم -- جنبه های مذهبی -- اسلام Soft war -- Religious aspects -- Islam* جنگ نرم Soft war*
شناسه افزوده	: دانشگاه تربیت دبیر شهید رجایی
شناسه افزوده	: Shahid Rajaei Teacher Training University
رده بندی کنگره	: BP۱۰۴
رده بندی دیویی	: ۲۹۷/۱۵۹
شماره کتابشناسی ملی	: ۹۴۷۳۱۹۱
اطلاعات رکورد کتابشناسی	: فیپا

دانشگاه تربیت دبیر شهید رجایی

عنوان	: تحلیل محتوای «قدرت نرم» در قرآن کریم
تألیف	: دکتر محمد عترت دوست، عضو هیأت علمی دانشگاه تربیت دبیر شهید رجایی
ویراستار علمی	: دکتر حسن زرنوشه فراهانی
ویراستار ادبی	: عاطفه نجیبی
نوبت چاپ	: اول - زمستان ۱۴۰۲
انتشارات	: دانشگاه تربیت دبیر شهید رجایی
لیتوگرافی، چاپ	: شریف
طراح جلد	: عباس مرادی
ناظر چاپ	: محمد معتمدی نژاد
کارشناس چاپ و صفحه آرا	: نیره فیروزی
کارشناس انتشارات	: طاهره کیا
شمارگان	: ۲۵ جلد
قیمت	: ۲.۴۰۰.۰۰۰ ریال
شابک	: ۹۷۸-۶۲۲-۶۵۸۹-۶۱-۱
ISBN: 978-622-6589-61-1	

کلیه حقوق این اثر برای مؤلفان و مترجمان و دانشگاه تربیت دبیر شهید رجایی محفوظ است.

نشانی: تهران، لویزان، کد پستی ۱۵۸۱۱-۱۶۷۸۸، صندوق پستی ۱۶۳ - ۱۶۷۸۵، تلفن: (۲۶۳۲) ۹ - ۲۲۹۷۰۰۶۰،
تلفکس: ۲۲۹۷۰۰۴۲، پست الکترونیکی: publish@sru.ac.ir، وب سایت: <http://publish.sru.ac.ir>

فهرست مطالب

مقدمه مؤلف ..... ز

فصل اول: کلیات تحقیق

- ۱-۱. مقدمه ۳
- ۱-۲. بیان مسئله ۵
- ۱-۳. ضرورت تحقیق ۷
- ۱-۴. پیشینه تحقیق ۸
- ۱-۵. ابعاد تحقیق ۱۳

فصل دوم: روش تحقیق

- ۲-۱. مقدمه ۱۷
- ۲-۲. روش معنائشناسی ۱۹
- ۲-۲-۱. چیستی «معنا» و «معنائشناسی» ۲۱
- ۲-۲-۲. کارکردها و هدف معنائشناسی ۲۲
- ۲-۲-۳. مراحل اجرای روش معنائشناسی واژگان قرآنی ۲۴
- ۲-۲-۳-۱. نگاه جزئی‌نگر برای یافتن مؤلفه‌های معنایی ۲۴
- ۲-۲-۳-۱-۱. تبارشناسی واژه ۲۴
- ۲-۲-۳-۱-۲. شناسایی روابط بینامتنی ۲۷
- ۲-۲-۳-۱-۳. شناسایی فرایند تحول معنایی ۳۱
- ۲-۲-۳-۲. نگاه کلی‌نگر برای یافتن نظام معنایی ۳۶
- ۲-۲-۳-۲-۱. شناسایی میدان معنایی ۳۶
- ۲-۲-۳-۲-۲. شناسایی شبکه معنایی ۳۷
- ۲-۲-۳-۲-۳. شناسایی گفتمان معنایی ۳۸
- ۲-۳. روش تحلیل محتوا ۳۹
- ۲-۳-۱. تاریخچه استفاده از روش تحلیل محتوا ۴۲
- ۲-۳-۲. انواع طبقه بندی روش تحلیل محتوا ۴۳
- ۲-۳-۲-۱. طبقه بندی بر مبنای روش‌های کمی - کیفی ۴۴
- ۲-۳-۲-۲. طبقه بندی بر مبنای نظریه یانسن ۴۵

ب تحلیل محتوای «قدرت نرم» در قرآن کریم

- ۴۶ ..... ۲-۳-۲-۳. طبقه بندی بر مبنای نظریه چوبینه.....
- ۴۶ ..... ۲-۳-۳. نظریه مختار در کاربست روش تحلیل محتوا.....
- ۴۹ ..... ۲-۴. امکانسنجی مطالعه مفهومی قدرت نرم در قرآن کریم.....

فصل سوم: مفهوم‌شناسی قدرت نرم

- ۵۵ ..... ۱-۳. مقدمه.....
- ۵۷ ..... ۳-۲. چیستی قدرت.....
- ۵۹ ..... ۳-۳. گونه شناسی قدرت.....
- ۶۰ ..... ۳-۳-۱. قدرت بهمثابه کارگزاری.....
- ۶۰ ..... ۳-۳-۲. قدرت بهمثابه رابطه اجتماعی.....
- ۶۰ ..... ۳-۳-۳. قدرت بهمثابه چارچوب سازمانی.....
- ۶۱ ..... ۳-۴. چیستی قدرت نرم.....
- ۶۳ ..... ۳-۵. ماهیت بنیادین قدرت نرم.....
- ۶۵ ..... ۳-۶. اهمیت پرداختن به موضوع قدرت نرم.....
- ۶۵ ..... ۳-۶-۱. اهمیت و جایگاه قدرت نرم در کشورهای غربی.....
- ۶۶ ..... ۳-۶-۲. اهمیت و جایگاه قدرت نرم در کشورهای اسلامی.....
- ۶۹ ..... ۳-۷. پیشینه طرح نظریه قدرت نرم.....
- ۷۲ ..... ۳-۸. نظر اندیشمندان مسلمان در خصوص قدرت نرم.....
- ۷۵ ..... ۳-۹. تحول در گفتمان قدرت نرم.....
- ۷۷ ..... ۳-۱۰. ابعاد مختلف قدرت نرم.....
- ۷۸ ..... ۳-۱۰-۱. قدرت فرهنگی.....
- ۷۹ ..... ۳-۱۰-۲. ناتوی فرهنگی.....
- ۸۰ ..... ۳-۱۰-۳. قدرت ملی.....
- ۸۱ ..... ۳-۱۰-۴. قدرت مجازی.....
- ۸۳ ..... ۳-۱۰-۵. قدرت هوشمند.....
- ۸۴ ..... ۳-۱۱. وجوه اختلاف قدرت نرم و قدرت سخت.....
- ۸۷ ..... ۳-۱۲. اهداف استفاده از قدرت نرم.....
- ۸۸ ..... ۳-۱۲-۱. ایجاد تغییر در اعتقادات و باورها.....
- ۸۹ ..... ۳-۱۲-۲. ایجاد تغییر در افکار و اندیشه‌ها.....
- ۸۹ ..... ۳-۱۲-۳. ایجاد تغییر در رفتارها و آداب.....
- ۹۰ ..... ۳-۱۲-۴. ایجاد تغییر در ساختار سیاسی.....
- ۹۲ ..... ۳-۱۳. منابع قدرت نرم.....

۹۳	..... فرهنگ	۳-۱۳-۱
۹۵	..... سیاست	۳-۱۳-۲
۹۷	..... اقتصاد	۳-۱۳-۳
۹۸	..... شاخص‌های قدرت نرم	۳-۱۴
۱۰۱	..... عوامل افزایش قدرت نرم	۳-۱۵
۱۰۱	..... تقویت هویت ملی	۳-۱۵-۱
۱۰۲	..... دسترسی به کانال‌های ارتباطی	۳-۱۵-۲
۱۰۲	..... پذیرفته‌شدن در جهان	۳-۱۵-۳
۱۰۳	..... تأثیرگذاری بر نظام بین‌المللی	۳-۱۵-۴
۱۰۴	..... تقویت روابط انسانی	۳-۱۵-۵
۱۰۵	..... تبدیل تهدیدات نرم به فرصت	۳-۱۵-۶
۱۰۶	..... راهکارهای عملیاتی وصول به منابع قدرت نرم	۳-۱۶
۱۰۸	..... عوامل تضعیف قدرت نرم	۳-۱۷
۱۱۰	..... آسیب‌های قدرت نرم	۳-۱۸
۱۱۰	..... عدم وجود تعامل در جامعه	۳-۱۸-۱
۱۱۰	..... عدم پاسخگویی به نیازها	۳-۱۸-۲
۱۱۱	..... عدم تولید نظریه‌های جدید	۳-۱۸-۳
۱۱۲	..... تهدیدات قدرت نرم	۳-۱۸-۴
۱۱۳	..... محورهای تهدید نرم	۳-۱۸-۴-۱
۱۱۳	..... ویژگی‌های تهدید نرم	۳-۱۸-۴-۲
۱۱۴	..... مراحل تهدید نرم	۳-۱۸-۴-۳
۱۱۴	..... ویژگی‌های قدرت نرم	۳-۱۹
۱۱۶	..... شاخص‌های قدرت نرم	۳-۲۰
۱۱۶	..... میراث فرهنگی	۳-۲۰-۱
۱۱۶	..... وحدت ملی	۳-۲۰-۲
۱۱۷	..... تبیین ایدئولوژی	۳-۲۰-۳
۱۱۷	..... سطوح عملیاتی قدرت نرم	۳-۲۱
۱۱۹	..... کاربردهای قدرت نرم	۳-۲۲
۱۲۰	..... جمع‌بندی	۳-۲۳

فصل چهارم: تحلیل محتوای قدرت نرم در قرآن کریم

۱۲۵.....	۴-۱. مقدمه .....
۱۲۷.....	۴-۲. معنانشناسی قدرت در قرآن کریم.....
۱۲۷.....	۴-۲-۱. معنای لغوی و اصطلاحی قدرت در قرآن کریم .....
۱۲۹.....	۴-۲-۲. میدان‌های معنایی قدرت در قرآن کریم.....
۱۲۹.....	۴-۲-۲-۱. واژگان ملازم و همنشین مفهوم قدرت .....
۱۳۱.....	۴-۲-۲-۲. واژگان مترادف مفهوم قدرت .....
۱۳۶.....	۴-۲-۲-۳. واژگان متضاد مفهوم قدرت .....
۱۳۷.....	۴-۳. چستی قدرت در قرآن کریم.....
۱۳۸.....	۴-۳-۱. انحصار قدرت در خداوند.....
۱۴۰.....	۴-۳-۲. منشأ گرفتن قدرت از حاکمیت الهی.....
۱۴۲.....	۴-۳-۳. منشأ گرفتن عزت از قدرت الهی .....
۱۴۲.....	۴-۳-۴. زمینه‌های ظهور قدرت الهی.....
۱۴۴.....	۴-۳-۵. ارزشگذاری قدرت از منظر قرآن کریم .....
۱۴۶.....	۴-۳-۶. قدرت الهی و قدرت بشری .....
۱۴۷.....	۴-۳-۷. قدرت، لازمه مدیریت اجتماع .....
۱۴۸.....	۴-۳-۸. نهی از برتری طلبی در کسب قدرت .....
۱۵۰.....	۴-۳-۹. نبرد همیشگی حق و باطل .....
۱۵۱.....	۴-۴. گونه‌شناسی قدرت در قرآن کریم.....
۱۵۲.....	۴-۴-۱. قدرت‌های جبهه حق .....
۱۵۲.....	۴-۴-۱-۱. قدرت ایمان .....
۱۵۳.....	۴-۴-۱-۲. قدرت هدایت .....
۱۵۴.....	۴-۴-۱-۳. قدرت استدلال .....
۱۵۴.....	۴-۴-۱-۴. قدرت قانون‌گذاری .....
۱۵۵.....	۴-۴-۱-۵. قدرت جذب و اقناع.....
۱۵۶.....	۴-۴-۱-۶. قدرت تدافعی نظامی .....
۱۵۷.....	۴-۴-۱-۷. قدرت امدادهای غیبی.....
۱۵۸.....	۴-۴-۲. قدرت‌های جبهه باطل .....
۱۵۹.....	۴-۴-۲-۱. جبهه کفر .....
۱۶۱.....	۴-۴-۲-۲. جبهه استکبار .....
۱۶۲.....	۴-۴-۲-۲-۱. انگیزه‌های استکبار .....

۱۶۵	..... آثار استکبار ۴-۴-۲-۲-۲
۱۶۸	..... راه‌های مقابله با استکبار ۴-۴-۲-۲-۳
۱۶۸	..... ویژگی‌های قدرت در قرآن کریم ۴-۵
۱۶۹	..... ویژگی‌های قدرت مشروع از منظر قرآن کریم ۴-۵-۱
۱۷۲	..... ویژگی‌های قدرت نامشروع از منظر قرآن کریم ۴-۵-۲
۱۷۴	..... منابع قدرت در قرآن کریم ۴-۶
۱۷۵	..... منابع قدرت سخت در قرآن کریم ۴-۶-۱
۱۷۵	..... منابع طبیعی ۴-۶-۱-۱
۱۷۷	..... منابع انسانی ۴-۶-۱-۲
۱۷۸	..... علوم تجربی ۴-۶-۱-۳
۱۸۰	..... منابع قدرت نرم در قرآن کریم ۴-۶-۲
۱۸۱	..... منشأ گرفتن قدرت نرم از حاکمیت الهی ۴-۶-۲-۱
۱۸۲	..... منشأ گرفتن قدرت نرم از عزت الهی ۴-۶-۲-۲
۱۸۳	..... منشأ گرفتن قدرت نرم از مالکیت حقیقی الهی ۴-۶-۲-۳
۱۸۴	..... منشأ گرفتن قدرت نرم از قدرت الهی ۴-۶-۲-۴
۱۸۶	..... اهداف دشمنان در به‌کارگیری قدرت نرم از منظر قرآن کریم ۴-۷
۱۸۷	..... دینزدایی ۴-۷-۱
۱۸۸	..... ایجاد گمراهی ۴-۷-۲
۱۸۹	..... گسترش فساد ۴-۷-۳
۱۹۱	..... ابزارهای استفاده از قدرت نرم در قرآن کریم ۴-۸
۱۹۲	..... تبلیغات فریبکارانه ۴-۸-۱
۱۹۴	..... تهمت زدن ۴-۸-۲
۱۹۶	..... تطمیع ۴-۸-۳
۱۹۶	..... تحقیر ۴-۸-۴
۱۹۸	..... تهدید ۴-۸-۵
۱۹۹	..... تحریف ۴-۸-۶
۲۰۱	..... دروغ ۴-۸-۷
۲۰۲	..... شایعه‌پراکنی ۴-۸-۸
۲۰۴	..... تفرقه‌افکنی ۴-۸-۹
۲۰۴	..... نتایج تحقیق
۲۰۹	..... منابع و مراجع

تحلیل محتوای «قدرت نرم» در قرآن کریم و

۲۱۷.....	واژه‌نامه‌ها.....
۲۱۷.....	واژه‌نامه فارسی به انگلیسی.....
۲۱۹.....	واژه‌نامه انگلیسی به فارسی.....
۲۲۱.....	نمایه.....

مقدمه مؤلف

از جمله بایسته‌های دین مبین اسلام در مواجهه با مسائل مستحدثه و نظریات جدید، استنتاج از قرآن کریم و طرح پرسش از این کتاب آسمانی است. کتابی که اصول و مبانی کلی موضوعات اساسی مورد نیاز انسان جهت دستیابی به مسیر سعادت و هدایت در آن نهفته است. از جمله نظریه‌های جدید مطرح شده در عصر اخیر، موضوع «قدرت نرم» و مؤلفه‌ها و منابع ایجاد آن در جوامع انسانی است. اگرچه این نظریه توسط اندیشمندان غربی مطرح شده که بیشتر ناظر بر اندیشه‌های برخاسته از مکاتب مادی و انسان محور می‌باشد، اما این سوال همواره مطرح است که آیا قرآن کریم نیز در این زمینه نظریه‌ای دارد و آیا دین اسلام به قدرت، به‌ویژه قدرت نرم، مؤلفه‌ها و منابع ایجاد کننده و تهدیدات آن نیز توجه نموده است یا خیر؟. اگرچه ممکن است به این‌گونه سوالات پاسخی اجمالی مبنی بر اینکه اصول و کلیات این موضوع در قرآن کریم مطرح شده است، داده شود اما سؤال اساسی‌تر و ریشه‌ای‌تر این است که چگونه می‌توان نظریه قرآن درخصوص مؤلفه‌ها و ارکان قدرت نرم جامعه اسلامی را استخراج نمود؟ و کدام روش تحقیق جهت نیل به این مقصود مناسب‌تر است؟.

در این کتاب تلاش شده تا در یک رویکرد میان رشته‌ای و با استفاده از روش‌های تحقیق «معناشناسی» و «تحلیل محتوا»، در ابتدا شبکه معنایی مفهوم «قدرت» در قرآن کریم شناسایی شده، سپس با استخراج مضامین مرتبط با این مفهوم و مقوله‌سازی از مضامین مشترک، مؤلفه‌ها و ارکان نظریه قدرت نرم را از منظر قرآن کریم استخراج نماییم. بدیهی است انجام این‌گونه پژوهش‌ها، اقدامی در راستای معرفی روش‌های تحقیق میان رشته‌ای جهت استنتاج از این کتاب آسمانی در مواجهه با مسائل مستحدثه و جدید است.

دکتر محمد عترت دوست

هیئت علمی گروه الهیات و معارف اسلامی

دانشگاه تربیت دبیر شهید رجایی

بهار و تابستان ۱۴۰۲

فصل اول

کلیات تحقیق

۱-۱. مقدمه

قرآن کریم کتابی است که اصول کلی روابط انسانی را بیان داشته است. براساس تعالیم قرآن، منشأ عملکرد انسان‌ها در افعال خارجی، اوضاع نفسانی آنها است و همان اوضاع نفسانی است که منشأ عملکرد سوء یا خوب آنها در روابط با دیگران می‌شود. از جمله مواردی که نقش مهمی در تعیین وضعیت و عملکرد انسان دارد، میزان بهره‌مندی او از «قدرت» و منابع آن است. قدرت در دین مبین اسلام، نه تنها ابزاری برای فساد و انحراف نیست و تهدید محسوب نمی‌شود، بلکه می‌تواند فرصت و ابزاری برای تربیت انسان‌هایی معنوی و متعالی باشد. وقتی فرد صاحب قدرت و منصب، همواره با رعایت تقوای الهی مواظب است که در دام آسیب‌های فسادآور قدرت نیفتد و در تلاش است تا به واسطه قدرت خود، بیشتر به خداوند متعال تقرب پیدا کند، آنگاه نه تنها خودش را حفظ کرده و تعالی پیدا می‌کند، که می‌تواند با سیاست‌گذاری و حکمرانی صحیح در حوزه اداره اجتماع، مسیر رشد و تعالی دیگران را نیز فراهم کند.

مطابق روایات «الْأَنْسُ عَلَى دِينِ مُلُوكِهِمْ» (مجلسی، ۱۱۱۰ق، ج ۱۰، ص ۸)، باید گفت که اخلاق و منش حاکمان، تأثیری ناخودآگاه بر مردم گذاشته به گونه‌ای که صلاح یا فساد آنان، صلاح و فساد جامعه را در پی خواهد داشت. امام خمینی (ره) نیز در این باره می‌فرماید: «اگر انسان ساخته بشود، همه چیز به صورت معنویت در می‌آید، یعنی مادیات هم به صورت معنویت در می‌آیند» (خمینی، ۱۳۶۸، ج ۸، ص ۶۱).

در عصر جدید، استکبار جهانی با نوع جدیدی از قدرت، تحت عنوان «قدرت نرم»، به دنبال گسترش و رسوخ فرهنگ منحط خود در کشورهای هدف، به ویژه ملت‌های مسلمان است تا از این طریق، هم از قبح فساد دولت و مردم خود بکاهد و هم اهداف پلید خویش را با هزینه کمتر و به صورت نرم و خاموش در آن کشورها محقق سازند.

در این شرایط، سوال این است که گفتمان اسلامی در باب قدرت چه ظرفیتی برای مقابله با این هجوم نرم دارد؟ آیا دولت - ملت‌های اسلامی بایستی متکی و مجهز به قدرت سخت شوند یا نرم؟ چه نوع خاصی از قدرت نرم مدنظر قرآن کریم بوده؟ و آیا این نوع خاص از قدرت، توان مقابله حداکثری و حتی تهاجمی با تهدیدات تمدن غربی را دارد؟

بی‌شک یکی از سوالاتی که می‌توان از این کتاب الهی پرسید، درخصوص مفهوم قدرت نرم است که در سال‌های اخیر و پس از تئوریزه شدن این مفهوم در جهان غرب، شاهد آن بوده‌ایم که مطالعات و تحقیقاتی چند توسط اندیشمندان غربی و مسلمان در این خصوص انجام شده و هر کدام تلاش کرده‌اند تا وجهی از وجوه چند بعدی این مفهوم را از قرآن کریم استخراج کنند. در اینکه قدرت در نظام بین‌الملل کنونی حرف اول را می‌زند شکی نیست؛ اما سوال اینجاست که چنانچه دولت - ملتی در این عرصه از منابع قدرت سخت و نرم بهره‌مند نبوده و یا اندکی قدرت داشت، آیا محکوم به وابستگی و خودباختگی است؟ مگر منابع قدرت فقط به امکانات و تجهیزات محدود می‌شوند؟ آیا دین مبین اسلام، در شریعت خویش، تعالیم و دستوراتی دارد که در صورت عمل آگاهانه بدان‌ها، هم سعادت ابدی و اخروی و هم سعادت مادی و این جهانی را به دنبال داشته باشد، به‌گونه‌ای که جوامع اسلامی را از تهدیدات دنیای کفر و استکبار مصون نگه داشته و در تمامی زمینه‌ها ایشان را بر قائل پیشرفت‌های بشری اعم از مادی و معنوی بنشانند؟ با توجه به ادبیات نظری مطرح شده توسط اندیشمندان غربی درخصوص مفهوم قدرت نرم و مؤلفه‌ها و منابع آن، آیا از منظر قرآن کریم این مؤلفه‌ها قابل تأیید است یا اینکه این کتاب آسمانی، مبانی جدید و هماهنگی با فطرت بشریت را به‌عنوان ابعاد، ارکان، شاخصه‌ها و مؤلفه‌های قدرت نرم معرفی می‌نماید؟

به‌منظور پاسخگویی به سوالات فوق، این پژوهش به دنبال آن است تا با بهره‌گیری از ماهیت توصیفی پژوهش‌های میان رشته‌ای در حوزه علوم انسانی - اسلامی، به شناسایی و تبیین مؤلفه‌های مشعر به قدرت نرم در قرآن کریم پرداخته و الگوی کاربردی استفاده از آن را در همه ابعاد فردی و اجتماعی و زمینه‌های سیاسی و اقتصادی و فرهنگی، جهت پاسخگویی به نیازهای عصر جدید جوامع بشری فراهم آورد. بر این اساس، این پژوهش به دنبال آن است تا با کشف